

Devlet Ahlakı veya Ahlaklı Devlet

The Morality Of The State Or Moral State

Ersan Ersoy¹

Özet: Günümüz toplumlarında ortaya çıkan gerek siyasi ve gerekse hızlı sosyo-ekonomik değişimler ciddi boyutlara ulaşırken bu süreçlerde devlet kilit bir konumda yer almaktadır. Küreselleşme olgusal bir süreç olarak devletin yapısında ve fonksiyonlarında bir değişme meydana getirmekte, ancak onu efsaneleştirenlerin iddia ettikleri şekliyle kurumsal etkinliği ve önemi zamanla ortadan kalkmamakta, aksine giderek hem toplum içerisinde hem de toplumlar arası ilişkilerde daha çok belirleyici bir noktaya ulaşmakta ve artmaktadır. Toplum içerisinde özellikle sosyal değerlere yönelik devletlerin tavrı ve tutumu sosyal gelişmenin ve bütünleşmenin gerçekleştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak genel olarak bizim gibi modernleşmekte ve gelişmekte olan ülkelerde devletin değerlerle ilişkisi, ideolojik reflexler ve köklü ön yargılardan dolayı sağlıklı bir yaklaşımla ele alınamamaktadır. Yaşanan gelişmeler, ahlaklı devletin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Ahlak, Sosyal Değerler, Sosyal Gelişme, Siyaset, Küreselleşme

Abstract: While socio-economic and political changes which have appeared in today's world communities have reached to serious dimensions, government has got involved in a lock position in that process. Globalization as factual process makes a change in structure and functions of government but as claiming shape of people who has made it legend the effectiveness and importance of government has not disappeared in time, on the contrary it has reached a more significant point in both society and relations among societies and increased gradually. Governments' attitude and approach related to especially values of nation has a great importance in terms of actualising the social development and integration in society. But generally, values relation of government in countries that have been developing and being modern like us have not been handled with a prudent approach because of ideological reflexes and deep-rooted prejudices. These current experienced developments have shown the importance of moral state.

Key Words: State, Morality, Social Values, Social Development, Politics, Globalization.

¹ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Malatya.
Bu çalışma 3. Türk-Arap Sosyal Bilimler Forumunda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

Giriş

Dil, düşüncenin ve zihniyetin teşekkül etmesinde büyük rol oynar. Dil aynı zamanda gerçekliğin inşasını sağlayan onu zamanla yeniden yapılandıran, böylelikle de kurumları ve değerleri üreten önemli bir işlev üstlenir. Dil insanın algıladığı ve yaşadığı dünyanın sınırlarını da ifade eder. Zira Wittgenstein'nun (1996: 131), "dilimin sınırları dünyamın sınırlarını belirler" sözü bu gerçeği ifade etmektedir. Dilimize yerleşmiş bulunan ve pek çok günlük konuşma içerisinde "Ne olacak bu devletin hali?" ile başlayan, satır aralarında, "devlet baba", "devlet sırrı", "devlet kapısı" veya "devlet kuşu" gibi sözlerle devam eden, "olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi" düsturuyla tarihten süzülüp gelen, sonuçta "Allah devlete ve millete zeval vermesin" cümlesiyle biten pek çok ifade ve deyim, bu toplumdaki devletin yerinin ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir.

Devlet, aynı zamanda siyaset sosyolojisinin de temelinde yer alan önemli bir kavramdır. Zira sosyolojinin bir alt disiplini olan siyaset sosyolojisinin ilk çalışmaları özellikle devlet üzerine yoğunlaşmaktadır. Çoğu siyaset bilimi tanımlamaları, devlet odaklıdır ve siyaset "devlet bilimi" olarak ifade edilmektedir. Devleti siyasetin merkezine yerleştiren görüşler Aristo'ya ve eski Yunanda "polis" olarak ifade edilen kent devletlerine kadar gider. Aristo, devleti iyi amaçlar için kurulmuş topluluk olarak belirtirken, bu topluluğun siyasal olduğunu ifade eder (Aristoteles 1990: 7). Platon ise devleti insana ve organizmaya benzeterek, ona tanrısal bir özellik atfeder ve erdemi gerçekleştirecek bir yapı olarak bakar (Eflatun 1971:59). Ancak siyaseti sadece devlet ile sınırlandırmak Vergin gibi bazı siyaset bilimciler tarafından eleştirilmektedir (Vergin 2003: 22). Aslında bu tanımlamalar devletin olmadığı toplumlarda siyaseti de peşinen yok saydığı ve siyasetin temelinde yer alan otorite kavramını sadece devlete icra ettiği için eksik bulunmaktadır (Tatar 97: 17). Ancak yine de yapılan tartışmalar bize "devlet" olgusunun siyaset biliminde ve insan hayatındaki önemini ifade etmektedir. Öneminden dolayıdır ki kendisi evrensel olmasa da siyaset gibi evrensel bir olguyla devlet, sürekli ilişkilendirilmekte ve bazen de eş tutulmaktadır.

Çok uzun zamanlardan beri tarihi yürüyüşünde insanlığa eşlik eden devlet, farklı yaklaşımlarla ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Weber (1998: 239) devleti, "fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde bulunduran insan topluluğu" şeklinde tanımlayarak, onu toplumdan yüksek bir konumda tutar. Bütün siyasi ya-

pıların şiddet kullanabileceğini söyler. Weber'e göre devlet şiddeti bir araç olarak kullanma kabiliyetine ve yetkisine sahip olan, toplum üzerinde hâkimiyeti akılcı bir şekilde kuran siyasal bir örgütlenmedir. Bu doğrultuda devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen, toplumsal alanda yasal düzeni ve politikalarını uygulamak için askeri güç kullanma kapasitesi olan bir aygıt olarak tanımlanır (Bozkurt 2009: 121). Böylece devlet, halkı yönetme yetkisine sahip meşru siyasal güç olarak (Preece 2001: 14) yönetilenlerin itaatsizliğine karşın etkin bir biçimde işleyen örgütlenme biçimidir (Vergin 2003: 24). İktidarın kaynağı ve siyasal toplumun çatısı olarak devlet, tarihsel açıdan, siyasal birleşmeyi ve bütünleşmeyi sağlayan bir simge, bir sembol şeklindedir (Kapani 1983: 18). Sosyal bilimlerde devlet kavramı, daha çok bu gibi Weberyen görüşlerden hareketle "ulus devlet" üzerinden izah edilir. Dolayısıyla da modern çağın en önemli tanımlayıcı vasfı olan "ulus-devlet" olgusu, devletin de başlangıcı olarak gösterilir. Oysa Abou-el Haj (2000) gibi düşünürlere göre modern devlet yeni bir fenomendir ve onun üzerinden yapılan izahlar devlet olgusunu tam olarak ifade etmede eksik kalmaktadır.

Diğer taraftan devlet uyguladığı şiddet veya oynadığı araçsal roller ile değil, sahip olduğu nüfus ve kültür gibi unsurlar vasıtasıyla tanımlanır. Bu doğrultuda Turan, devleti sınırları belirli bir alan içerisinde uyulması zorunlu kararları bulunan, belirli bir nüfusu bünyesinde barındıran ve merkezi bir otorite ile denetimin sağlandığı siyasal bir sistem olarak tanımlar (Turan 1986: 18). Aslında devletin temelini meydana getiren "vatan" (toprak), "millet" ve "egemenlik" olmak üzere üç önemli unsur vardır. Unsurları itibariyle devlet, bir vatan parçası üzerinde bağımsız ve özgür bir milletin kurduğu siyasal birliktir (Doğan 2012: 302). Dolayısıyla devlet aslında millet denen varlığın en yüksek seviyede teşkilatlanmasıdır. Milleti temsil etmekle birlikte, devlet onu muhafaza ederek yaşaması için gerekli şartların düzenlenmesini de gerçekleştirir (Tural 1992: 177). Aynı zamanda devlet, kültürün en yüksek kurumudur. Yani devlet sadece müesseselerden ve yasalardan ibaret değildir; onların altında geniş bir zihniyet dünyası yatmaktadır (Niyazi 2011: 20). Bu yönüyle devlet, hem yönetimin organlarına, hem de bu organların mana zemini oluşturan değerler sistemine sahip sosyal bir kurumdur.

Devleti sosyal bir kurum olarak tanımlamak, onu kutsal ve aşkın bir forma dönüştüren Hegel'ci düşüncelerden ve patolojik bir olgu olarak kabul eden anarşist fikirlerden daha makuldür. Bu makul yaklaşım devletin gücünü sosyal içrikli kabul eden, onu toplumun üstünde ve dışında bir veri olarak kabul etmeyen "sosyolojik anlayışa" dayanır (Aydın 2012: 78). Devletin aslında bizim düşüncemizin dışında bir gerçekliği bulunmamaktadır. Devlet, fertler için ve fertler vasıtasıyla mevcuttur. Bu manevi şahsiyet insanların ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak üzere kurulmuştur. Devletin insanüstü bir irade ve otoriteyi temsil ettiğini kabul edenler, insanları devlet için bir vasıta olarak düşündükleri gibi, devletin başındakileri de mutlak iyi ve mutlak doğru olarak görürler. Bu düşünceler, komünist ve faşist diktatörlüklerin temel siyasal felsefesini teşkil etmiştir

(Güngör 1995: 170). Diğer taraftan devleti sıradan bir kurum olarak tarif etmek de doğru değildir. Devletin değeri, toplum içerisindeki işlevselliğinde ve onun ahlak ile olan ilişkisinde ortaya çıkar.

Devletin önemi, onu sosyal bilimlerde tartışmaların merkezine taşımaktadır. Günümüzde devletle alakalı tartışmalar, genellikle küreselleşme üzerinden yürütülmektedir. Küreselleşme bireyleri, toplumları ve devletleri değişime zorlayan hem olgu, hem de bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bauman (1999: 74), Friedman (2012), Hannerz (1998: 151) ve Drucker (1993: 22) gibi bazı düşünürler küreselleşmenin yıkıcı etkilerinden hareketle, devletin bu süreçte olumsuz etkileneceğini ve işlevsizleşeceğini söylemektedirler. Diğer taraftan Hirst ve Thompson (2001), Wolf (2001) ve Hocoğlu (2007) gibi düşünürler, devletin günümüzde hem ulusal hem de uluslar arası alanda önemli işlevlere sahip bir konumda bulunduğunu, küresel sahnenin en önemli aktörünün yine devlet olduğunu ifade etmektedirler. Giddens (2000: 93) ise devletlerin hala güçlü olduğunu, ancak yapısal olarak önemli değişimlere uğrayacağını düşünmektedir. Gerçekten de devlet pek çok işleviyle hala insan kimliğinin merkezi olma özelliğini devam ettiriyor (İskenderoğlu 2001: 191); hala insanlar, ait oldukları devletin nüfus cüzdanlarını ve pasaportlarını kullanıyor, onların vizelerine, oturma ve çalışma izinlerine bağımlı kalıyor. İç ve dış güvenliği sağlamak, ekonomik kalkınma çabalarını koordine etmek, eğitim, sağlık ve kültür hizmetlerini yerine getirmek gibi işlevleri gerçekleştirmenin yanında, aynı zamanda pek çok küresel ve ulusal sorunu çözecek aktör olarak yine devlet sahneye çıkıyor. Kaldı ki küreselleşme, devletin işlevlerinde bazı değişimleri beraberinde getirirken, aslında kendisi de kapitalist bir devlet anlayışını dayatıyor. Kapitalist devlet de yine bir devlet modeli olarak karşımızda duruyor. Ancak kâr esası üzerine rasyonel bir şekilde örgütlenen liberal kapitalist devlet, hiçbir sınır ve insani değer tanımayan ve küresel krizlerin ortaya çıkmasına yol açıyor. Devletin günümüz şartlarında bu krizler karşısında nasıl duracağı, nasıl yapılanacağı ve hangi değerler üzerine bina edileceği hususu, insanlığın önünde cevaplanması gereken önemli bir soru olarak duruyor. Çalışma içerisinde bu soruya “ahlaklı devlet” tanımlamasıyla cevap verilmeye çalışılıyor.

Ahlaklı Devlet Olur mu? Ahlaklı Devlete Gerek Var mı?

Beşeri insan yapan, insanı da hayvandan ayıran en önemli ayırıcı vasıf, ahlaklı olmaktır. Ahlak, insan odaklıdır ve insanlar arası ilişkileri düzenlemek için konmuş kaideler sistemidir (Güngör 1995). Ancak içinde yaşadığımız modern hayat, dayandığı değerleri ile sosyal ilişkilerde ahlakı dışlayacak tarzda örgütlenmiştir. Geleneksel toplum içerisinde geniş bir yelpazede bulunan ahlâk, kurumsal açıdan önemlidir ve ahlâkî hükümler sosyal hayatta davranışın sınırlarını çizmesi açısından büyük bir rolü vardır. Ancak toplumlar modernleştikçe, ahlâk alanı daralmış, buna karşılık hukuk alanı genişlemiştir (Yakupoğlu 1997: 14). Modern

toplumlardaki rasyonel bakış açısı ahlâkı, ortak bir inanç konusu değil, öznel bir inanç ve kanaat meselesi haline getirmiştir (Poole 1993: 10). Böyle bir hayat içerisinde sıkıştırılmış ve hapsedilmiş olan ahlâk, sosyal boyutta etkinliğini ve otoritesini kaybetmiştir. Yine modern toplum içerisinde inşa edilmek istenen değerler ve ahlâkî yapı faydacılık değerleri üzerine kuruludur. Faydacılığı, ahlâkın temel ölçüsü olarak kabul eden görüş, hareketlerimizi bize vermekte oldukları mutluluk nispetinde iyi veya doğru sayar. Sadece haz ve ızdırabın yokluğu arzuya değer biricik gaye olarak kabul edilir (Mill 1965: 7-13).

Oysa ister geleneksel isterse modern olsun ahlâk, bir toplumun veya bir grubun bilinçli hayatına hâkim olan, inanç ve değerler bütünüdür. Bunların toplumsal olgu olarak yaşanmasına ahlâklılık, yaşanma şeklini, tarzını ve biçimini gösteren yargılara ise ahlâkî hüküm adı verilir (Poyraz 1995: 21). Ahlaki hükümler, insanlar arası ilişkileri düzenler, toplum hayatını ve bir aradalığı tesis eder. İnsanlar hangi durumlarda nasıl davranması gerektiğini, başkalarının nasıl davranacağı hakkında da kuvvetli tahminlerde bulunurlar, böylelikle de güven içerisinde yaşarlar (Güngör 1995: 12). Görüldüğü üzere sosyal ilişkiler sisteminde kurumsal bir düzeye kavuşarak (Aydın 2011: 25), önemli işlevleri bulunan ahlâkın, aslında sadece bireyle veya toplumla sınırlı olarak değil, o toplumda herkese hitap eden devlet gibi büyük kurumlarla da birlikte ele alınıp değerlendirilmesi elzemdir.

Ahlaklı olmak, sadece insana özgü bir vasıf veya karakter değildir, toplumların ve devletlerin de ahlâkı bulunur. Kaldı ki dünya ölçeğinde yaşadığımız gelişmeler, devletlerin ahlâki bir karaktere sahip olmasını daha çok gerekli kılıyor. Zira günümüzde devletlerin kaynak temini ve enerji ihtiyacını karşılamak için gerçekleştirdiği girişimler, işgallere ve savaflara sebep olurken, bu çerçevede yaşanan küresel çatışmalar ve krizler, küresel bir ahlâki buhranı da beraberinde getiriyor. Böylece sefaletin daha çok üretilmesine, insan haklarının çiğnenmesine, özgürlüklerin yok edilmesine ve neticede insanca bir hayattan dünyanın uzaklaşılmasına sebep olunuyor. Dünyadaki düzenin sağlanmasında devletlerin vebali büyük olmakla birlikte, bu düzene yapabilecekleri katkı onların ahlaklı olmaları ölçüsünde gerçekleşiyor.

Devlet, Weber'in öne sürdüğü gibi bürokratik bir örgütlenme içerisinde sadece akılcı davranan, değer hükümlerini geri plana iterek organlarını seküler bir esasta örgütleyen devlet değildir. Weberyen bir devlet, modern toplumda adalet yerine eşitliği, ahlak yerine ise rasyonel hukuku koyar. Devletin hukuka dayanarak yönetilmesinde bir problem yoktur, asıl problem hukuk kuralları ve kanunlar belirlenirken toplumsal vicdanın ve ahlâkın yok sayılmasıdır. O zaman bir toplumdaki bireyler ya ahlâka veya hukuka aykırı hareket edeceklerdir ki, bu durum toplumda norm çatışmalarının yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Bir ülkenin hukuk sistemi, toplumdaki ahlâka dayanır ve oradaki ahlak sisteminin de başlıca garantisi olur. Hukuk kaideleri aslında devlet gücüyle korunan ahlak kaidelerinden ibaret olması gerekir. Devlet, hukukun sahibidir ancak sadece hukuku korumakla kalmaz aynı zamanda hukuk yapar. Hukuk, bizim ahlak

düzenimizi koruyan bir sistem olmakla beraber, o da yine ahlak desteği ile ayakta durabilir. Devlet, ahlaklı insanların toplumdaki hakimiyetini belirten kurum olarak ortaya çıkar. Devletin bu çerçevede asıl fonksiyonu, ahlaki vicdana karşı yapılan tecavüzlerin yaygınlaşmasını önlemektir. Toplumsal alanda bir takım sapkınlıkların ve ahlak dışı hareketlerin cezalandırılması vicdanları pekiştirir. Fakat devlet gücünün kaybolduğu bir ülkede anarşi ortaya çıkar ve ahlak bozulur. Devlet insan karşısında apayrı bir güç değil, fakat insanın bir uzantısı ve devamıdır. Dolayısıyla devleti ahlak sisteminin bir devamı olarak ele almalı, ahlakın dışında bir devlet düşünülmemelidir. Devlet aynı zamanda “sosyal devlet” olarak ahlakın korunmasına katkıda bulunur. Devlet fertlerin eğitim iş, mesken vs. gibi birçok temel ihtiyaçlarını birer hak olarak kabul etmiş ve bu hakları sağlamayı kendine vazife kabul etmiştir. Devletin bu ideal vasfı gerçekleştirildiği ve uygulandığı takdirde insanlar normal bir hayatı yaşamak için ahlak dışı vasıtalara başvurmalarına gerek kalmayacak, üstelik devlete saygı duyulacaktır (Güngör 1995: 158). Dolayısıyla devlet, ahlakı koruyan gözetken ve aynı zamanda ahlaklı olan bir devlettir. Bu bahiste biz ahlaklı bireyden yola çıkarak, ahlaklı devletin gerçekliğine doğru bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Belki de burada şu soruyu sorarak konuyu açmak yerinde olacaktır. Devlet ahlaklı bir varlık olabilir mi? Neden?

Çalışmanın giriş bölümünde yapılan tanımlamalarda devletin ayırıcı özelliği olarak, hâkimiyeti temerküz eden ve hâkimiyetin doğurmuş olduğu gücü kullanabilen örgüt olduğu ifade edilmişti. Gerçekten de devlet sahip olduğu gücü ile sorumluluk alabilen, bağımsız davranabilen, makro veya mikro ölçekte gerçekleşen olaylara yönelik tavır takınabilen ve bunları sorgulayabilen dinamik bir aygıttır. Aynı zamanda devlet yönetimi ve bu yönetimin dayandığı ilkeler, insan hayatında önemli bir yeri olan, toplumsal varlığı ve ilişkileri belirleyen etkileyici eylemleri ifade eder. Kamu düzeni devlet tarafından sağlanır. Böylelikle devlet, yetki kullanan, karar alabilen, aldığı kararları iyi veya kötü olarak değerlendirebilen ve bu kararların sorumluluğunu taşıyabilen bir yapı olarak ahlaklı olabilir. Ancak devlet ahlakı birden oluşmaz ve ortaya çıkmaz, uzunca bir süreçte toplumsal yapının siyasi belleğinde yer etmiş, tarihten süzülüp gelen değerler ve kültürel birikim üzerine kurulu bulunur. Dolayısıyla devlet ahlakı, aslında toplum içerisinde devlete yönelik geniş bir zaman dairesinde inşa edilmiş bulunan geleneklerden ve normlardan oluşan değerler bütünüdür. Devlet ahlakı, özünde bir devlet geleneğinden doğar ve bu gelenek, vicdanında yeşerttiği değerleri ile devleti ayakta tutar.

Ancak burada ince bir noktanın altını çizmekte fayda vardır. Ahlaklı devlet, ahlaklı siyaset, ahlaklı siyasi ilkeler olabilir, ahlak, siyasi yapıya kaynak teşkil edebilir, ancak siyasetin bizzatı kendisi ahlak demek değildir. Aksi bir durum siyaseti ve siyasetçiyi bir dini veya ahlaki kisveye büründürür ki, bu iktidarın gücünü her türlü istismara açık hale getirir ve iktidar makamını tartışılmazlık zırhına taşır. Arkasından toplumda modern veya postmodern diktatörlükler sergilenebilir. Milletın değerlerine bolca atf yapılarak, postmodern bir otoriter-

yenlik ortaya konulabilir. Burada önemli olan iktidar sahiplerinin değerlerden aldığı meşruiyet sayesinde sahip olduğu gücün şahsi tasarrufu değil, gücünü kullanırken meşruiyetini değerlerin süzgecinden geçirmesi, sınırlandırması ve sorgulamasıdır.

Devlet hâkimiyeti ile gücün tasarrufunu sağlayan kurumdur. Devletteki hâkimiyeti zorbaların baskısı şeklinde anlamak yanlıştır. Hâkimiyetin ahlaki tasarrufu iki şekilde gerçekleşir: birincisi dışa karşı hâkimiyettir. Başka devletlere uyruk olmayıp kendi kendisini idare etmek, yani hür ve bağımsız olmaktır. Ahlaklı olmanın veya ahlaklı davranışın en önemli vasfı hür ve bağımsız olmaktır. Kendisi hür ve bağımsız olamayan bir devlet halkının bağımsızlığını ve özgürlüğünü temin etmesi söz konusu olmayacaktır. İçte hâkimiyet ise vatan içinde düzeni sağlamak, modern eşkıyalara haydutlara fırsat vermemek, milletin güvenliğini sağlamaktır. Ahlaki bir varlık olarak devletin ilk görevi, vatandaşların haklarını korumaktır. Yaşama hakkı, çalışma hakkı, ticaret yapmak ve mal sahibi olmak gibi her türlü ferdin haklarının koruyucusu devlettir (Topçu 2010: 197). Hakkın teslimini gerçekleştirerek düzeni tesis eden devlet, aynı zamanda ahlaki karakterini de sergilemiş olur. Hakkın çiğnendiği bir toplumda, devletin ahlaki karakterinden bahsetmek zordur, burada devletin ahlakında bir çürüme meydana gelmiştir.

Kınalızâde (2005: 465) felsefeyi teorik ve pratik olarak ikiye ayırmış, pratik felsefeyi ferdi ahlak, aile ahlakı, devlet ahlakı üzere üç kısımda incelemiştir. Devlet ahlakı ile ilgilenen bilim dalını “ilmü tedbiri’l-medine” olarak isimlendirmiştir. Ona göre ahlaklı devlet olabilmenin yolu, erdemli ve faziletli bir yönetimi tesis etmekten geçiyor. Farabi ise (1990: 70) erdemli bir ülke bütün organları canlı varlığın hayatını tam kılmak ve bu durumda tutmak için birbiriyle yardımlaşan sağlıklı bir bedene benzer. Erdemli bir ülkede devlet başkanının amacı, halkı yetkinliğe ulaştırmak ve mutluluğa yönlendirmektir. Bu doğrultuda siyaset, erdemli ve erdemsiz olmak üzere ikiye ayrılır. Erdemli siyasette devlet adamının amacı Allah’ın ahlakı ile ahlaklanmak ve mutluluğa ulaşmaktır. Bu yönetimde devlet başkanı adaletle sarılır ve halkını arkadaş ve dost olarak kabul eder. Arzularına sahip olup ülkeyi güzel işler ve icraatlarla donatır. Erdemli olmayan siyasete ise eksik ve zorbalık siyaseti denir. Böyle bir siyaseti yürütmenin amacı, zorbalık ve saltanatla nefsinin isteklerine ulaşmaktır. Bu süreçte devlet başkanı zulme sarılır, halkını kul ve köle olarak kabul eder.

Kutadgu Bilig’de (1991: 399) öngörülen devlet ahlakında ve idaresinde vazife ve sorumluluk ilk önce yöneticiye yüklenir. Burada belirtilen yönetimin muhtevasına hakim olan temel anlayış ve geleneğe göre ilk önce halkın hakları, ihtiyaç ve talepleri gelir. Ancak daha sonra halka karşı vazifesini yapan ve sorumluluğunu yerine getiren hükümdarın da alması gereken hakları bulunduğu ifade edilir: “Tebaanın senin üzerinde üç hakkı vardır; bu hakları öde ve onları zorluğa düşürme. Bunlardan biri memleketinde gümüş temiz kalsın, onun ayarını koru ey bilgili insan. İkincisi adil kanunlarla idare et, birinin diğerine tahakküme kalkışmasına izin verme. Üçüncüsü bütün yolları emin tut, yol kesici ve haydutların

hepsini ortadan kaldır. Böylece tebaa hakkını ödedikten sonra sende onlardan kendi hakkını isteyebilirsin. Biri, halk senin emirlerine hürmet etmeli ve bu emirler ne olursa olsun derhal yerine getirmelidir. İkincisi, hazine hakkını gözetmeli ve bunu vaktinde ödemelidir, ey eli açık insan. Üçüncüsü, senin dostuna dost düşmanına düşman olmalıdır. Böylece sen onlara karşı vazifeni yapmış olursun, onlar da senin hakkını ödemiş olur.” Görüldüğü üzere emanet iki yönlüdür. Bir taraftan halk devlet yöneticisine gerek ilahi ve gerek toplumsal irade tarafından emanet edilmiştir. Devlet yöneticisi halkın ihtiyaç ve taleplerini yerine getirmek durumundadır. Diğer taraftan ise devlet, yönetenlere yönetilenler tarafından verilmiş bir emanettir. Dolayısıyla emanetin bu işi başarıyla yapabilecek ehil insanlara verilmesi, ona sadık olunması, onun korunmasını ve güçlü kılınmasını sağlayacaktır. Böylece devlet yönetiminde “ehliyet” değeri kimin yönetmesi hususuna işaret ederek, yönetimde bilgili, uzman, tecrübeli ve liyakatli kişilerin bulunması gerektiğini gösteriyor.

Kutadgu Bilig’de devlet yöneticisinin ve beyin vasıfları üzerinde önemle durulmakta ve uzun uzun bahsedilmektedir. Halk içinde bey asaletli olmalı, özü sözü doğru ve tabiatı güzel, halka iyi davranan, cömert, yumuşak huylu, mütevazı, sabırlı, sakin, cesur, asil tabiatlı olmalıdır. Beyde olmaması gereken ve kendisinde uzak tutması gereken vasıflar ise: acelecilik, cimrilik, hiddet, inatçılık, yalancılıktır (Hacıp 1991: 149). Farabi (1990), devlet yöneticisinde, kuvvetli bir hafızaya ve anlama yeteneğine sahip olmak, bilgili olmak, doğru ve adil aynı zamanda azimli ve kararlı olmak, kanunları bilmek ve uygulamak gibi özelliklerin bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Kınalızâde (2005: 495) ise devlet başkanının şahsiyetinin halk üzerindeki etkisini vurgular ve halkın devlet başkanını örnek aldığına dikkati çekerek, devlet başkanının güzel vasıflara sahip olması gerektiğini belirtir. Devlet başkanının güzel vasıfları arasında, yüksek gayret, görüş ve düşüncede isabet, azim ve kararlılık, büyük ve şiddetli olaylara sabır ve tahammül göstermek, zenginlik, uygun asker ve bağlılarının olması ve soyunun temiz olması gerektiğini ifade eder. Genel olarak Kınalızâde devlet başkanına iyiliği emretmeyi ve kötülüğü yasaklamayı, diğer işlerde yumuşaklıkla ve güzellikle muamele etmeyi, eğer ülkede fitne ve fesada sebep olan varsa ve ülkenin düzenini bozuyorsa, ülke dışına sürülmesini veya idam edilmesini tavsiye etmiştir.

Ahlaki Siyasete Kurban Etmeyen Devlet

Ahlaki değerlerin özünde, insani doğaya yönelik duyulan derin bir saygı vardır. İnsanın doğasının kötü olduğu fikrinden hareketle Machiavelist siyaset anlayışı yüzyıllardır ahlaki siyasete kurban eder ve devleti rasyonel/pragmatik esaslar üzerine kurar. Hatta bu bakış açısıyla siyaset sosyolojisinde, siyasetin aldatıcı ve insan onurunu zedeleyici karakteri geçmişten günümüze yazılıp çizilir. Ancak devlet, ahlaki siyasete feda eden bir zihniyetle asla inşa edilemez. Devlet, ahlaki değerler üzerine temellenir.

İnsan davranışını biçimlendiren ve ideallerinin oluşmasına hizmet eden (Wuthnow 2002) değerleri Rokeach (1973: 7), işlevsel özelliklerini dikkate alarak, "Gaye Değerler" ve "Vasita Değerler" olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Gaye değerler, hayatın temel amaçları ile ilgilidir. Gaye değerler, hayatın arzulan şartlarına ve amaçlarına işaret ederken, vasita değerler bu amaçlara ulaşmada kullanılacak davranış tarzları ve biçimleridir. Vasita değerler amaç değerlere ulaşmada bir araçtır. Yani değerler bu noktada bir üst değer için araç olabilmektedir. Gaye ve vasita değerler birey ve toplum merkezli olabildiği gibi devlet merkezli de olabilir. Dolayısıyla devletin de kendine özgü gaye ve vasita değerleri bulunur. Devletin gaye değerleri arasında; "adalet, bağımsızlık, barış, birlik ve bütünlük, insana ve halka hizmet, milli güvenlik" gibi değerleri sayabiliriz. Genellikle bir toplumda gaye değerlere yönelik sosyal mutabakat oranı yüksektir. Devletin vasita değerleri arasında ise, "ekonomik büyüme, denetim, kararlılık ve cesareti sayılabilir. Saydığımız bu değerlerin devlet yönetiminde önemi büyüktür. Amaç, başta gaye değerleri olmak üzere devletin esasını teşkil eden tüm bu değerleri hayata geçirmek, ete kemiğe büründürerek, taşta toprağa sindirmektir.

Devletin gaye değerlerinin başında "adalet" gelmektedir. Adalet gibi değerlerin, yönetimdeki önemi İslam kültür dünyasında da kabul edilmiş ve devlet yönetiminde bazı değerler yüceltilmiştir. Kur'an'da herhangi bir devlet biçimi veya modeli önerilmemiş ancak devletin temel esasları ve bu esaslara uygulanacak değerler önemle belirtilmiştir (Alkan 1997). "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardımı emreder; çirkin işleri fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor" ayetinde olduğu gibi Kur'anın birçok ayeti hak ve adaletle ilgilidir ve pek çok ayette adaletin önemini vurgulamaktadır.

Kutadgu Bilig'de ahlaklı devletin, üç önemli değer üzerine durduğu söylenir. Üç ayak üzerinde olan hiçbir şey bir tarafa meyiletmez, tahtın üç ayağı vardır. Üç ayaklı olan doğru ve düz durur. Bunlar "doğruluk", "kanun" ve "adalet"tir. Bu değerlerden hareketle Yusuf Has Hacib (1991: 70) devleti güneş metaforu ile birlikte ele almakta ve açıklamaktadır. Ona göre doğru kanunlar ile idare edilen bir memlekette devlet, güneşe benzer. Nasıl ki güneş doğar bu dünya aydınlanır, aydınlığını ayırt etmeden bütün halka erişir, yere sıcaklık gelir, aynı şekilde adaletle ve eşit kanunlarla idare edilen bir ülke baştan aşağı kayalık dahi olsa hep düzene girer. Güneş dünya için ne kadar gerekli ve ebedi bir nesne ise; devlet de halk için o ölçüde gerekli bir sosyal kurumdur. Devlet, güneş kadar sağlam ve tükenmez bir varlıktır. Yaşayan her şeye yarar sağlayan güneş gibi, devlet de halka yarar sağlar. Güneşin temizi iyiyi gün yüzüne çıkarması gibi devlet de iyiyi kötüden ayırır, ülkeye dirlik ve düzenlik getirir. Yusuf'un devlet başkanına "Gündoğdu" adını vermesi bu açıdan oldukça anlamlıdır (Kezer: 1987: 89). Dolayısıyla devlet burada halka hayat hakkı tanıyan ve halk arasında ayırım gözetmeyen bir kurum olması gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Kınalızâde Ali de ahlakın kemal derecesinde olan niteliklerini (erdemlerini) inşa ederken “adalet” değerine büyük önem verir ve onu yüksek bir yerde tutar. Kınalızâde, Gazzali’ye ve Hoca Nasîruddin Tûsî’ye dayanarak, bireyde görülen ahlakın faziletlerini ve değerlerini ortaya koymaya çalışır. Burada nefsi dengeleyerek itidal noktasında yer alan üç önemli fazileti (erdemi) güzel ahlakın temelini koyar. Bunlar: “hikmet”, “iffet” ve “cesaret” tir. Bu faziletlerin itidalden çıkarak ifrat veya tefrit taraflarına meyledilmesi halinde ortaya çıkan huya da rezilet adını verir. Kınalızâde bu üç erdem hükmündeki değerlerin birleşimine ise “adalet” adını veriyor. Kınalızâde’nin (2005: 174,426) ahlaka ait tablosu aşağıdaki gibidir:

NEFS-İ MELEKÎ		NEFS-İ BEHİMÎ		NEFS-İ SEB’Î	
İtidali		İtidali		İtidali	
Hikmet		İffet		Cesaret(Şecaat)	
İfratı	Tefriti	İfratı	Tefriti	İfratı	Tefriti
Kurnazlık (Cerbeze)	Ahmaklık (Belâdet)	Günahkârlık (Fücûr)	Şehvet Azlığı (Humûd)	Saldırganlık (Tehevür)	Korkaklık (Cübün)
Adalet					
Zıddı					
Zulüm					

Burada fazilet olarak ifade edilen erdemlerin güzel ahlak açısından önemi ve anlamı büyüktür. Hikmet, faydalı ilim ve salih ameldir. Yararlı olan ve yaralı işler yapandır. Hikmetin ifratı kurnazlık veya hilekârlıktır. Hileli işlerde ve yerlerde, hileye ve iftiraya, yalancı ve boş sözlere müracaat etmektir. Tefriti ise ahmaklıktır. İyiyi kötüden ayırt edememe, akıl kuvvetinin atıl kalmasıdır. İffetin ifratı günahkârlık ve haz düşkünlüğüdür. Geçici istek ve arzulara ulaşma itidal sınırını aşıp aşırılıklara yönelmektir. Tefriti “Humûd” yani şehvet azlığıdır, isteksizliktir. Diğerlerine özgürlüklerini ihlâl etmeden ve helal dairede verilenlere de yüz çeviren, bedensel güçlerin zarar görmesine veya neslin kesilmesine ve sona ermesine sebep olan rezilettir. Cesaret’in, ifratı saldırganlıktır. Saldırganlık akliselimini terk ederek çevreye zarar vermektir. Tefriti ise korkaklıktır. Aklın korkmayı uygun bulmadığı yerlerde gereksiz yere korku ve telaş göstermektir. Kınalızâde (2005: 191), adaleti ise ayrı bir fazilet olarak değil, hikmet, yiğitlik ve iffet faziletlerinin birleşmesinden oluşan ana fazilet olarak kabul eder. Adaletin ifratı zulümdür. Başkasının malına tecavüz edip ırz, mal ve canına zarar vermektir. Tefriti zulme boyun eğmektir. Bu reziletin bulunduğu insan başkasının kendisine karşı yaptığı her zulüm ve tecavüze karşı boyun eğip benliğinin aşınması ve şerefine silinmesi sebebiyle sefilliği alışkanlık haline getirmiş olur.

Ahlakın kemal derecesinde yer alan bu erdemler, bireye ve topluma insanca bir hayatın kapısını açarken, erdemlerin arızı durumlarını ifade eden kusurlar

(reziletler), tehlikeli neticeler üretir. Birey için ahlaki vasıflar içerisinde arzu edilmeyen bu kusurların (reziletlerin) en tehlikelisi, siyasi boyutta ve devlette olanlardır. Zira bireydeki ahlaki tutumlar bir tercih meselesi olmakla birlikte daha çok bireyle alakalı sonuçlar doğurur. Ancak devletin ahlaki vasıflarının ve tercihlerinin toplumsal alanda çok ciddi sonuçlar doğuracağı açık bir gerçektir.

Ahlakın hikmet, cesaret, iffet ve adalet gibi yüksek erdemlerini taşıyan, bu erdemlerin kusurlarından uzak duran devlet, ahlaklı devlettir. Ahlaklı bir devletin özelliklerini ve devlet ahlakının ana başlıklarını Kınalızâde'nin görüşlerinden hareketle belirlemek mümkündür. Bu belirleme, devlet ahlakına yönelik bir modelin oluşmasına katkıda bulunabilir.

Ahlaklı devletin erdemlerinden biri hikmettir. Hikmet, iyiyi kötüden ayırma kuvvetidir. Yüksek bilgiyle donanmış bir devlet, doğru ve faydalı iş yapması ile hikmetli devlet vasfına sahip olur. Hikmetli devlet, gerçekleştirmiş olduğu uygulamaların akabinde yararlı sonuçlar üretir. Halkına ve tüm insanlığa faydalı olur, iyilikle muamele eder. Hikmetli devlet, yerinde davranışları bulunur, aşırıya kaçmaz, dürüst olur. Devletin bu özelliği, halkı ve komşuları üzerinde güven tesis eder. Bilginin değerini kavramış bulunan devlet, bütün olup bitenlerin esasını bilir. Hikmetin ifratı kurnazlık-hilekârlık, tefriti ahmaklıktır.

Kurnazlık, zekânın kötüye kullanılmasıdır. Kısa vadede ucuz siyaset ile kâr ettiğini düşünen devletin, uzun vadede hüsrana uğramasıdır. Bu devlette yöneticilerin zihniyet dünyası, pragmatik esaslar üzerine şekillenmiştir. Machiavelist devlet tipi bu gruba girer. Machiavelist anlayış amaç yolunda her türlü aracı meşru ve mubah sayar ve yüzyıllardır ahlaki siyasete kurban eder. Amaçlarına varmak için devlet, aldatma, kandırma ve hileye müracaat eder. Göründüğü gibi değildir, iki yüzlülük ve çıkarıcılık siyasetinin temel ruhuna hakim olan şeylerdir. Kurnaz devlet vatandaşlarına ve dostlarına her an ihanet edebilir. Böylelikle de kendisiyle ilişkide olanları güvenden yoksun bırakır. Devlet yöneticileri ise yalnız çekinmeden süsleyerek söyler, laf cambazlığına soyunurlar.

Ahmaklık ise hikmetin gereğinden az olmasıdır. İyiyi kötüden ayıramayan, kârı zararı hesap edemeyen, feraseti bağlı olan devlet tavrıdır. Bir devletin aynı hatayı sürekli olarak tekrarlamasıdır. Aynı yanlışta yine düşmesidir. Ahmaklık, devlet aklındaki bir eksiklik değil, var olan aklı ve potansiyeli kullanma kabiliyetsizliğidir. Böyle bir devlet, ülkenin ve halkının karşı karşıya olduğu tehlikeleri fark edemez, doğru bildiğini sanır, kendi muhasebesini ve öz eleştirisini yapmaz, diğer devletlerin eksikleriyle uğraşır. Kendinden emin olduğu için günün şartlarını ve ihtiyaçları karşısında kendini yenileyemez. Vaktini boşa harcar.

Devlet ahlakının esasını teşkil eden bir diğer erdem ise iffettir. İffet, arzunun itidal noktasıdır. İhtiraslarına gem vuramayan devlet iyi ile kötü arasında doğru seçim yapamaz, iffetini de kaybeder. Doğru siyaset belirleyemez. İffetli devlet kanaatkâr olur, tehlikeli tutkularının esiri olmaz, milletini maceraya sürüklemeyebilir. Verdiği taahhütleri ve sözleri yerine getiren devlet, çıkarına göre değil edebiyetle hareket eder ve kendine ait bir gelenek oluşturur. Kimliğini besleyen bu gelenek

bir devlet adabının oluşmasına imkân tanır. İffetli devlet “adab geleneği”ne sahip olandır. Aynı zamanda iffetli devlet, topluma şahsiyet kazandıran değerleri önemser ve insanları her türlü rezillikten alıkoyar.

İffetin ifratı günahkârlıktır. Bu kusur haz düşkünü, arzuyu hayatın gayesi haline getiren devletlerde görülür. Zevkin esiri olan devlet, dürtülerini tatmin etmek için her şeyi yapar. Başka devletlerin toprağında ve malında gözü olur, diğer devletlerin sahip olduğu kıymetlerin ve zenginliklerin ayartıcı etkisiyle sömürgeci faaliyetlere girer. Gizemli bakir topraklara yönelmiş, ihtiraslı sömürgecilik faaliyetlerini, bu kapsamda yer alan iffetsiz devletler yapmışlardır. Geçmişte ve günümüzde nice sömürgeci devletler, haz ve macera arzusuyla, kıtaları yağmalayıp insanları katlederek, yaptıkları kara tablolara imzalarını atmışlardır.

Şehvetin ve arzunun lüzumundan az olması ise isteksizliktir. Bu özellik de devlet için mahzurludur. İsteksizlik, aslında hedefsizlik içerisindeki atalete yönelmiş bir devlet tavrıdır. İsteksiz devlet, neslini koruyamayan, neslini beslemekten ve yetiştirmekten aciz olan bir devlettir. İsteksizlikle oluşan ağır ve hantal devlet yapısında, ülkenin imarı, kalkınması, refahı söz konusu olmayacaktır. Böyle bir devlet, kaynaklarını gereği gibi işletemez, değerlendiremez. Devlet, ülke genelindeki icraatlara karşı ilgisiz, halkın ihtiyaçlarına karşı duyarsız kalır. İsteksizlik zamanla devletin kabiliyetlerinin körelmesine neden olur. Durgunluk ve uyuşukluk bir sarmaşık gibi her yanı kaplar. Sonunda ya devletin kendisi he lak olur, ya da millet yok olur.

Ahlaklı bir devletin “cesaret”li olması gerekir. Cesaret, kendi hak ve hukukunu korumak için gösterilen yüreklilik ve yiğitliktir. Cesaretle devlet iradesinin işletilmesi, bireylerin özgürlüklerini korur ve ülkede güveni tesis eder. Bu erdeme sahip olan devlet, karşı karşıya bulunduğu hadiseleri göğüsler. Ahlaklı devlet kendi halkına karşı mütevazı, düşmanlarına karşı mütehammildir.

Cesaretin aşırısı saldırganlıktır. Saldırgan devlet öfkeyle hareket ederek, ulusal ve uluslar arası barışı tehdit eder. Diğer devletlere savaş ilan eden, bazen de savaş ilan etmeden onların topraklarını işgal eden bir devlettir. Anlaşmalarla belirlenmiş uluslararası sınırları tanımayan ve sıkça ihlal eden, bu hususta keyfi davranan devlettir. İsrail’in hiçbir uluslar arası anlaşmayı ve sınırı tanımayan saldırgan tavrı buna örnek olarak verilebilir. Saldırgan devlet, dışarıda diğer devletlerin huzurunu kaçırdığı gibi içeride de kendi halkına zulüm etmekten çekinmez. Bu çerçevede devletin eylemlerinde hukuk kuralları hiçe sayılır ve ülke içerisinde ciddi bir güvenlik sorunu belirir. Zorbalık karşısında halk, kul köle olur. Çoğu zaman şiddet kullanır. Modern devletin tanımlamasını yapan Weber’e göre devlet, şiddeti tekelinde bulunduran ve uygulayan aygıttır. Oysa şiddetin olduğu yerde ahlak geriye çekilir.

Cesaretin tefriti korkaklıktır. Korkak devlet, çok çabuk başka devletlerin uşağı ve uyrığı olur. Bağımsızlığı tehlike altındadır. Korkak devlete, diğer devletlerin hedeflerini gerçekleştirmek üzere araç rolü biçilir. Çoğu zaman bu devletler, di-

ğer devletler tarafından bir kukla gibi kullanılır. Böyle bir devlette yaşayanların can, mal ve namusları sürekli tehlike altındadır. Ülkesinin ve halkının karşısına çıkacak güçlüklerle karşı koyamaz. Korkak devlet, icraat yapamaz, proje üretmez, daha çok olanı tüketmeyi yeğler. Korkunun ecele faydası yoktur ama burada korku ecele götürür. Yani korkak olan devlet kendisine zarar verir. Zillate ve zulme boyun eğer.

Ahlaklı bir devlet, bu erdemlerin bir araya gelmesiyle oluşan “adalet” değeri üzerine inşa olur. Adalet, hem sosyal ilişkilerde önemli olması, hem de diğer değerler arasında ana değer olması dolayısıyla, kapsamı geniş tutularak bir sonraki başlıkta izah edilmeye çalışılmıştır.

Ataletten Adalet, Ahlaklı Devlet

Hikmet, iffet ve cesaretin bir araya gelmesinden adalet erdemi oluşur. Adalet, ahlaklı devletin bütün kurumlarını ve bu kurumların mana zeminini kuşatan yüksek bir değerdir. Yönetimin muhtevasına adalet duygusu hakimdir. Adaletli bir devlette herkes payına düşeni alır; fakirler, dul ve yetimler korunur. Gücsüzler güçlülere karşı gözetilir.

Zulüm kavramının zıddı olarak adalet, insanlar arasındaki “hak”larla ilgili ilişkileri düzenleyecek olan hukuk ile mümkündür. Hakk kelimesi isim olup çoğul şekli hukuktur. (=haklardır) Ayrıca Hakk kelimesinin (cenab-ı hakk ifadesinde olduğu gibi) Allah manasında da kullanıldığı unutulmamalıdır. Adaletin üç tane önemli işlevi vardır: bunlardan birincisi “eşitliği sağlamak”, ikincisi “haklıya hakkını vermek” ve üçüncüsü de “haksızı(suçluyu) cezalandırmak”tır (Keklik 2001:94) Adil olmak, adaleti uygulamak ve hakkı tesis etmek toplumda her insanın ahlaki görevi olduğu gibi küçükten büyüğe bütün kurumların da görevi olarak kabul edilir.

Adaletin yok olması, vicdanlarda başkalarının haklarına saygı duygusunun ortadan kalkmasıyla başlar. Bu duygusuzluk kuvvete bağlandığında veya kuvveti arkasına aldığı zaman zulüm ortaya çıkar. Dolayısıyla adaletin yok olması, zulmün başlangıcıdır. Zulüm, kuvveti kullanarak, adaletsiz eylemlere girişmektir. İnsani haklara vurulan her darbe zulümdür. Bu durum ailede, okulda, şehirde ve devlette hayatın her alanında ortaya çıkabilir. Ailede babanın eşine ve çocuklarına baskı ve eziyet yapmasıyla, okulda öğretmenin konumu kullanarak çalışan öğrenciyi hak ettiği notu vermemesiyle, şehirde taşıt sürücülerinin hevesleri uğrunda, halkın yaşama hakkını tanımayan bir hızla dolaşmalarıyla zulüm değişik şekillerde görülebileceği gibi, devlet yönetiminde askeri-siyasi gücü arkasına alarak halkına tahakküm eden devlet yöneticisinin uygulamalarıyla da meydana gelebilir. Adaletin olmadığı bir devlette zulüm ve karmaşa vardır. Zulüm karşısında yıpranmayan vicdanlar bir müddet sonra isyan hareketine geçer. İsyana adaletin çiğnenmediği yerde onu çiğneyen kuvvete karşı vicdandaki adalet duygusunun tepkisi olduğu vakit, ahlaki bir değer taşıyabilir. Böyle olmadığı yerde

isyan, sosyal düzeni ortadan kaldırır ki bunun adı o zaman bozgunculuk olur (Topçu 2010: 93).

Adalet iki kefeşi dengede duran terazi ile temsil edilerek her ne kadar eşitlik olarak algılansa da aslında ondan da öte bir değerdir. Adaletin temelinde eşitlik olmakla birlikte, herkese layık olduğunu ve hakkını vermek anlamını ifade etmektedir. Bir şeye layık olmanın yani ona hak kazanmanın şartları, ferdin kullandığı kabiliyet ve onun ihtiyaçlarıdır. Bir insan çalıştığı, kabiliyetlerini kullandığı oranda ve kabiliyetlerinin değerinde kazanmaya hakkı vardır. Hakkı doğuran başka bir husus ise ihtiyaçlardır. Örneğin, hastanın ilaca ihtiyacı vardır. Çalışabildiği halde emek harcamayan ve kabiliyetini kullanmayan insan, bir şeye hak kazanmamıştır. Bu anlamda adaleti mutlak anlamda eşitlik ile bir tutamayacağımızı söyleyebiliriz (Topçu 2010: 92). Zira mutlak eşitlik arayışı özgürlüğü ortadan kaldırarak; mutlak özgürlük ise eşitsizliği engelleyecek olan sınırları yok edecek ve topluma zarar verecektir (Gökırmak 2003. 248). Sonuçta her iki durumda da toplumdaki insanların haklarının ihlal edilmesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla ahlaklı devlet, hem bireyi diğer insanlar ve toplum karşısında ezdirmeyecek, hem de toplumun menfaatlerini özel kişi veya gruplara karşı koruyacaktır. Böylelikle de fert-toplum dengesini sağlayacak ve gözetecektir. Fert-toplum dengesi Türk toplumunun en önemli karakteristik vasıflarından bir tanesidir. Türklerde ne ferdi cemiyete feda eden, ne de cemiyeti ferde feda eden bir anlayış bulunmaktadır (Bilgiseven 1985:320). Bu yapı ne bireyin aşırı bir şekilde öne çıkarılarak yüceltiildiği kapitalist siteme, ne de bireyin tamamıyla yok sayıldığı ve silikleştiği komünist siteme benzemektedir. Hangi seviyede olursa olsun cemiyet içinde ferdin haklarının ve kişiliğinin korunduğu bir sistem özelliği arz etmektedir.

Devletin her kademesindeki bütün yöneticilerin adalete bağlı olmaları gerekir. Ancak devletin başında bulunan devlet başkanının bu konuya herkesten daha fazla önem vermesi gerekir. Osmanlıda adalet ile doğruluk, devlet ile mülk aynı anlamda kullanılmıştır (Keklik 2001: 93). Bu çerçevede günümüze kadar ifade edilen “adalet mülkün temelidir” sözü ile bir ülkede devlet yönetiminin temeli adalettir, denilmektedir (Heper 2003: 119). Özellikle mahkemelerde görülen ama mahkemelere has bir özdeyiş olmayan bu söz yönetim felsefesinin temelinde yer almakta ve adaletin önemini belirtmektedir. Buna Osmanlılarda “daire-i adliye” denir yani adalet dairesi ve adalet çemberi anlamına gelirdi (Öz 2010:186). Kınalızâde (2010: 224), “Devlet ve Aile Ahlakı” kitabının sonunda, sözün özü ve sözün mührü olarak “daire-i adliye”yi şöyle zikreder. “Adldir, mucib-i salah-ı cihan, cihan bir bağıdır divarı devlet, devletin nazımı şeriattir, şeriata haris olamaz illa melik; melik zapteylemez illa leşker, leşkeri cem edemez, illa mal, malı cem’eden raiyettir, raiyeti kul eder padişah-ı aleme adl.” özdeyişiyile birlikte konuyu aşağıdaki şekilde tablolastırır:

Cihan (dünyada) bir bağdır duvarı devlettir.	Adalet bütün dünyanın düzenini temin eder.	Halkı idare altına cihan padişahının adaleti alır.
Devletin nazımı (nizamını kuran) Allah kanunudur.	ADALET DAİRESİ	Malı bir araya getiren ancak halktır.
Allah kanununu ancak Melik (devlet başkanı) korur.	Mülk ancak ordu ile korunur.	Orduyu ancak hazine ayakta tutar.

Burada özetle şu denilmek istenmiştir: devlet başkanı ülkesini ve devletini adaletle idare etmelidir. Adaletle devleti idare eden devlet yöneticisinin meşruiyeti söz konusu olur ve halkı mutlu olur. Adaletten ayrılan yönetici zulüm yapar ve meşruiyetini kaybeder. Dolayısıyla adalet dünyanın nizam altına girmesini ve dünyanın kurtuluşunu sağlar. Devletin düzeni ilahi kanunlara dayanır ve bunları devlet başkanı korur. Devlet başkanı ise ordusu ile ülkesine hakim olur. Orduyu bir arada tutabilmek için mal gereklidir. Malı biriktirecek olan halktır. Halkı bir arada tutacak ve devlet başkanına bağlayacak olan ise adalettir.

Aynı doğrultuda adaletin uygulanması hazinenin artmasına ve halkın çoğalmasına sebep olacağını belirten Defterdar Sarı Mehmet Paşa (1992: 44) konuyu şöyle ifade etmektedir:

*Mülk durmaz eğer, olmazsa ricâl,
Lazım ammâ ki ricâle emval.
Mal tahsisi raiyetten olur.
Bâğ ü bostan zirâatten olur.
Olmasa adl reâyâ durmaz,
Adsiz çetr ikamet kurmaz,
Adldir asl-i nizam-ı âlem
Adsiz saltanat olmaz muhkem.*

Paşa'ya göre devlet başkanı devleti temsil eder. Devlet başkanı olmazsa devlet de olmaz. Devlet para ve mal ile ayakta durur. Parayı halk ziraat yaparak biriktirir. Halk adalet ile bir arada durur ve adalet olmazsa devlet ayakta kalamaz. Adalet dünya düzeninin temelidir. Adalet devletin hakimiyetini sağlar ve emniyetli kılar. Dolayısıyla burada devletin varlığını güçlü bir şekilde devam ettirebilmesi ve ayakta durabilmesi, adalet ilkesine bağlı olduğu ifade edilmektedir.

Devletin Farklılıklar Karşısındaki Tutumu

Adalet kelimesinden türetilen bir diğer kavram ise "itidal"dir. İtidal ılımlı olmak demektir. Bu değere sahip insanların veya devletlerin sabırlı olmaları, farklılıkları hoşgörü ile karşılamaları itidal sahibi olmalarının tabii bir sonucudur (Keklik 2001 :103). Olaylar, insanlar ve yapılacaklar karşısında itidalli olmak, devlet yönetiminde makul olan dengeli bir duruşu ortaya çıkaracaktır.

Bir toplumda sosyal bütünleşmenin olması farklılıkların olmayacağı anlamına gelmez. Farklılık hayatın tabii bir karakteridir. Farklılıklar içerisinde birliği sağlamak devlet için elzemdir ve aynı zamanda bir görevdir. Ahlaklı devlet farklılıkları fark eden, farklılık yapmayan, farklılıkları zenginliğini işleyen bu suretle de ayrılıkçılığın önüne geçen devlettir. Millet içerisinde farklılık aslında zenginliktir, zıddiyet değildir. Fark kelimesi, birlik içerisinde benzer şeyleri bir birinden ayıran özellikleri dile getirilirken kullanılmaktadır (Tatar 2008: 193). Fark içerisinde birliği, Amiran Kurtkan Bilgiseven'in (1992: 14) Hz. Ali'den mülhem olarak "Fark+Cem=Tevhid" şeklinde formüle ettiği düşüncesinden hareketle sağlamak mümkündür. Formülden görüldüğü üzere, fark, cem ile birleşip tevhide oluşturmaktadır. Aksi bir durumda toplum içerisindeki farksız cem komünizmi, cemsiz fark anarşizmi ve kapitalizmi doğuracaktır. Formülün eksik kalmasıyla ortaya çıkan bütün bu ideolojiler, tarihte insanlığa büyük bedeller ödetmişlerdir. Birisinde birey ve farklılıkların kimliği silikleşerek yok sayılmış, diğerinde ise ilahlaştırılmıştır. Ayrıca bu formül bizi hak kuvvettir değer hükmüne ulaştırır. Toplum içerisinde güçlü olanın değil haklı olanın hukukunu korur. Farklılıklar hakkaniyetle bir arada yaşar.

Bu doğrultuda, nüfuzu milli sınırların da dışına taşan bir devletin dayanması gereken diğer bir değer ise "hoşgörüdür". Dünyanın üç kıtasına yayılmış ve pek çok milleti tek bayrak altında toplamış olan Türklerin dil, din, örf ve adetler bakımından birbirinden farklı kavim ve milletleri ahenkli bir şekilde ve barış içerisinde asırlarca idare edebilmeleri, onların "adalet ve "hoşgörü" kavramlarına dayanan devlet idaresindeki başarılarını göstermektedir. Örneğin Osmanlı devletinin etnik yapısında toplam nüfusun ancak üçte birini oluşturan Türklerin, nüfusun üçte ikisini teşkil eden Balkan milletlerinden, Araplara ve Afrikalılara kadar olan yabancıları ve farklı milletleri denge içerisinde bir arada tutabilmesi, onlara ve değerlerine yönelik gösterilen "hoşgörü" ile mümkün olmuştur. Hoşgörü terbiye ve nezaket meselesidir. Bunu kültürümüzün kaynakları içerisinde yer alan İslam tarihinde de görmek mümkündür. Örneğin Hz. Ömer fatih olarak Kudüs'e girdiğinde, Hıristiyanlara hiçbir kötülük yapmamıştır. Kudretli ve şehrin hakimi olmakla beraber, namazını kılmak amacıyla kiliseye girmek için Patrik Elias'tan izin istemiştir. Görüldüğü üzere hoşgörü değerine sahip bir devlet asla insanları aşağılamaz ve ırkçılık yapmaz. Türk devletleri bünyelerinde taşımış oldukları hoşgörü ile kendilerini ırkçılıktan uzak tutmuşlardır. Hatta 1492 yılında Türk devletinin hoşgörüsünden yararlanan Yahudiler, engizisyon zulmünden kurtarılıp Türkiye'ye getirilmiş ve özellikle Selanik, İstanbul ve İzmir gibi büyük merkezlere yerleştirilmiştir (Keklik 2001: 112-116). Yakın zamanda ise Türkler, Körfez savaşında Irak'tan gelen Peşmergelere ve Suriye'den gelen sığınmacılara sadece kapısını değil kucağını da açarak büyük bir hoşgörü davranışı göstermişlerdir. Bu örnekler Türklerin farklılıklara bakış açısının somut yansımalarıdır. İnsanı değerli bir varlık olarak gören Türkler, kendi ahlaklarını kurduğu ve koruduğu gibi, başka devletlerin ve insanların hukukunu ve ahlakını da korumuşlardır.

Devletin tesis etmesi gereken gaye değerlerin bir diğeri de güvendir. Modern hayat ve küreselleşme güvensizliği besleyip büyütüyor. Bu süreçte devletin güveni sağlayacak kurum olarak rolü, daha çok önemli bir hale geliyor.

Değerler yalıtılmış soyut mefhumlar değildir, kendilerini besleyen farklı değerleri de içerisinde barındırarak hayat içerisinde işlevsel olurlar. Güven ise değerlerin adeta barometresi gibidir. Güvenin tesis edilmediği bir toplumsal sistemde, diğer değerlerin de hayat bulması ve yeşermesi söz konusu olmayacaktır. Değerlerin hayata tatbikinde bir takım arızalar olacaktır. Güvenin yaygınlaşması ile birlikte, kendisini var eden (içtenlik, dürüstlük, doğruluk, sadakat vb.) pek çok değer toplumsal alana dahil olur ve sosyal ilişkilerde işlevsellik kazanır. Güvensizlik, bireyler arasında bir paranoyayı başlatır. Bir arada yaşayan insanların bir birlerine ve toplumsal kurumlara güven duyması zorunludur. Bu durum birey için ontolojik bir gerekliliktir. Bir ülkede hem bireyler arasında hem de birey ve siyasi yapı arasında güvenin bulunması o toplumda istikrarın oluşmasına yol açacaktır.

Diğerleriyle karşı karşıya gelmek ve diğerleriyle bir ünsiyet kurabilmek güven sayesinde gerçekleşiyor. Bu yüzden ahlak kurallarla değil güvenle başlıyor (İnam 2003: 18). Dolayısıyla güven bizi başkalarına, onları da bize yaklaştıran, onlarla işbirliğine, dayanışmaya ve sınırlarımızı paylaşmaya iten bir halin ifadesidir (Yavuz 2003:35). Siyasi anlamda güven yalnızca bireylerin bir birlerine karşı hissettikleri bir yakınlık ya da vefa hissi değildir. Aynı zamanda, toplumu oluşturan bireylerin vatandaş kimlikleriyle tabi oldukları kurallara, kuralları oluşturan kurumlara ve bu kurumları idare eden liderlere olan inançtır. Demokratik toplumun önemli bir göstergesi olan “karşılıklılık” ve “rıza” dayalı örgütlenmelerin temelinde bir anlamda bu güven duygusu yatmaktadır. Dolayısıyla bir devlet sağladığı güven ölçüsünde etkinliğini ve meşruiyetini arttıracaktır. Siyasi güvenin oluşumuna etki eden ikinci unsur, siyasi sistemin “şeffaflığına” ilişkin yargılardır. Siyasi sistemin denetlenebilir olabildiğine dair oluşan inanç güvenin sürdürülmesine ve gelecek nesillere aktarılmasına neden olacaktır. Devlet yöneticilerin ve siyasi liderlerin hesap verdiği, harcamaların denetlenebildiği, parti tüzüklerinin açıklıkla uygulanabildiği toplumlarda liderlere ve bu liderlerin temsil ettiği kurumlara duyulan güveni arttırmaktadır (Gökırmak 2003: 236). Böyle bir devlet yönetimi altındaki bireyler ailesini, mahallesini, köyünü, kentini, ülkesini ve içindeki kurumları güven içerisinde görür ve mutlu olur. Aileden başlamak üzere toplumsal alana doğru bütün yapılara duyulan güven, sosyal bağları da güçlendirir ve toplumların kalkınma hamlelerini yapmasına fırsat verir. Toplumun her kesimine bir canlılık kazandırır. Örneğin ekonomide, sanayide, işletmelerde, tarımda, ticarete, yatırımlarda, siyasette, hukukta, eğitimde, üretim ve tüketim ilişkilerinde ihtiyaç olan güvenin sağlanması işbirliğini geliştirir ve güçlendirir (Fukuyama 2000) Dolayısıyla devlet hem halkına güvenmeli, hem de toplumsal alanda özellikle kurumlara dönük güveni tesis etmelidir. İnsanlarda devlete yönelik varolan güven algısı, toplumda düzeni besleyen bütünleşmeyi sağlayan bir durumdur. Devletin güven değerini tesis ettiği bir atmosferde her

türlü bireysel haklar teminat alınıp, ahlak korunduğu gibi, aynı zamanda bu ortam sosyo-ekonomik kalkınmanın da itici gücü olacaktır.

Sonuç

İnsanlığa ve onun kurduğu topluma kadim tarihi yürüyüşünde eşlik eden devlet, farklı formlara ve niteliklere sahip olarak, günümüze kadar varlığını sürdürerek gelmiştir. Bu gün her ne kadar devletin küresel rüzgârların etkisiyle eriyip gitmekte olduğu söylene de devlet, insan hayatındaki önemini ve yerini hala koruyor. Esas sorun, tarihin makas değiştirdiği ve bölgesel hareketliliklerin arttığı, teknolojinin hızla ilerlediği ve insan ihtiyaçlarının giderek karmaşıklaştığı günümüz ortamında, devletin nasıl bir dönüşüm süreci geçireceğidir. Popüler küresel bir söylem, devletteki sağlıklı dönüşümün ancak liberal kapitalist bir devlet modeli yönünde olacağını vurgulamaktadır. Kâr esası üzerine rasyonel bir şekilde örgütlenerek, insani hiçbir değeri tanımayan, hukuku ayrıcalıklar için kullanan, güçlüleri koruyup, güçsüzleri daha çok ezen, sınırsız özgürlükler ile bireylerin haklarını hiçe sayan bir devlet modeli, insanlığın kurtuluşu için çare olarak ileri sürülüyor. Oysa böyle bir devlet, potansiyel olarak eşitsizliği üretiyor. Zira piyasa insana cebindeki para kadar kıymet veriyor, sınırsız denilen özgürlükler gönüllü esaretlere dönüşüyor. Kapitalist devlette insan ikinci planda bulunuyor. Böyle bir devlet sosyal adaleti sağlamada geri kalıyor. Esasında bize göre insan onurunu koruyacak ve onun mutluluğunu sağlayacak yönetimin yolu “ahlaklı devlet” olmaktan geçiyor.

Ahlak, öznesi insan olan ve insanlar arası ilişkileri değerlere göre düzenleyen kurallar bütünüdür. Ahlaklı devlet insana ve onun sahip olduğu değerlere büyük önem verir. İnsanı merkeze alan devlet, insana saygı duyacaktır. Zira insan saygıya muteber olan en önemli değerdir. İnsan pek çok değeri ortaya koyması ve üretmesine karşılık, en önemli değerini yine kendisi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü her şeyin de ötesinde insan araç değil amaçtır, dolayısıyla saygı gösterilme hakkı bulunur, hakların konusudur, haklara sahiptir (Cranston 1993: 254). Devlet ahlakı ise devletin ve toplumun temelinde insan bulunduğu bilinciyle, insanı yaşatmaya ve yüceltmeye yönelir. Herkes, insan onurundan kaynaklanan, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, vazgeçilmez ve devredilmez hak ve özgürlüklere sahiptir. Devletin temel amaç ve görevi, insan haklarını korumak ve bunların önündeki sosyal, siyasi, ekonomik ve benzeri her türlü engeli kaldırmaktır.

Devlet kamusal alanda özgürlüklerin ve farklı değerlerin garantörü olmalıdır. Devletin kamusal alanı şekillendirme gayretleri ve kamusal alanın ideolojik tanzimi ve müdahaleleri bu alanın daralmasına ve sivil toplumun teşekkül etmesine engel olacaktır. Bu doğrultuda, ahlaklı bir devlet her hangi bir grubun veya elit zümrenin tekelinde veya tasarrufunda olmamalıdır. Merkezi temsil eden ve merkezde yer alan devlet, tüm topluma tutulan bir ayna gibi olmalıdır. Çevrenin değerlerini benimsemeyen ve renklerini üzerinde taşımayan devlet,

temsil kabiliyetini yitirecek ve zafiyetler taşıyacaktır. Dolayısıyla tüm toplumun değerlerini temsil eden ve bunları yansıtan ahlaklı devleti, ayna devlet olarak tanımlayabiliriz.

Ahlaklı devletin sahip olduğu amaç değerler arasında, bağımsızlık, birlik ve beraberliğin yanında hikmet, iffet, cesaret ve adalet gibi değerler bulunur. Adalet, devlet yönetiminin mana zemini belirleyen, her türlü uygulama esasını yönlendiren ve bir toplumda güveni tesis eden temel değerdir. Ahlaklı bir devlette adalet değerinin işletilmesinde en önemli husus aciliyettir. Yani adalet geciktirilmeden tez zamanda yerine getirilmelidir. Devletin temelini oluşturan kanunların işletilmesinde veya davaların görülmesinde adaletin geciktirilmesi, haklıya hakkının teslim edilmemesi, haksıza cezasının verilmemesi neticesinde insanların devlete olan güveni sarsılacağı gibi aynı zamanda kendi başlarına adaleti sağlama girişimleri de ortaya çıkacaktır. Bu durum toplumda yeni tiranlar yaratacaktır ve düzeni sarsacaktır.

Tarihsel toplumsal birikimlere ve değerlere dayanmayan devlet, biçimlendiricidir. Devletin sağlam bir yapıda olması, kendine özgü bir geleneğinin bulunmasına bağlıdır. Geleneği devlet iradesinin dışına itmek devletin temelini sarsar. Gelenek devlet ile toplumun bağınu kurar. Geleneğin çözülmesi hazin sonuçlar doğurur. Zira gelenekler yıkıldığı zaman neyin ne olduğunu; ne tekrar gözden geçirebilirsiniz, ne de yeniden kurabilirsiniz. Geleneğin kaybı kırılan bir vazo değil, eriyen bir buza benzer (Ortaylı 1997: 11). Geriye dönülmesi mümkün olmayan sonuçlar doğurur. Gelenek, devlet denen kurumun temel direğidir. Ahlaklı devlet geleneğinden aldığı güçle değişime şahsiyetli cevaplar üretir ve hayatta kalır. Değişim sürecinin gelenekle ve değerlerle birlikte yürütmesi gelişmenin önünü açar.

Devlet ahlaklı olmasının yanında, aynı zamanda toplumdaki değerlerin ve ahlakın da koruyucusudur. Devletin diğer vasıfların yanında değerleri yaşatma ve teminat alması onu değerli ve önemli kılmaktadır. Hukuk devleti, ahlaki kuralların somutlaşması ve müeyyideli hale gelmesidir. Hukuk kuralları ile ahlak uyum içerisinde olmalıdır. Aksi takdirde insanlarda şahsiyet çatışmaları kaçınılmaz olacaktır. Değerlerin insan hayatındaki yansıması ve tatbiki mümkün olmadıkça, çıkarılan kanunların yapılan anayasaların bir hükmü de olmayacaktır. İnsanlar belki kanuni açıkları istismar ederek keyfi davranabilir veya suç işleyebilir ancak şuurunda kökleşmiş ve bütün idrakine hâkim olan bir değerle bütünleşen kişi, devletin veya başkalarının hakkına tecavüz etmeye asla teşebbüs etmeyecektir. Hukukun temelinde adalet, yönetimin temelinde ise hukukun oturduğu bir devlette hak ve özgürlüklerin korunması söz konusu olacaktır. Herkese eşit olarak uygulandığına inanmış oldukları hukuk kurallarının varlığı o toplumda yaşayan insanlar arasında güvenin yerleşmesine neden olacaktır. Hukukun üstünlüğüne duyulan inanç, güven değerinin toplum içerisinde yerleşmesinin yanında devletin meşruiyetinin de belirleyicisi olacaktır.

Diğer taraftan devletin tehdit algısı, değerlerin yeniden tanımlanmasına neden olur. Korku üzerine temellendirilen sürekli bir tehdit algısı, ayrıcalıklı bazı

entelektüellerin naralarıyla toplumda paranoyaya dönüşür. İfrata kaçılınca hürriyetler kısıtlanır. Devlet, tehdit altında sürekli kurtarılması gereken bir kurum olarak görülür. Oysa devlet kurtarılması değil, ihya edilmesi gereken bir kurumdur. Sürekli kurtarıcılık düşüncesi devleti aciz bir konuma taşımaktadır. Devlet ya statükoculuk veya devrimcilik anlayışı gibi bariyerler arasında sıkışmakta, sağlam bir yapıya kavuşamamaktadır. Halka rağmen kurtarıcılık rolü üstlenenler, halk ile devlet arasına mesafe koymaya çalışırken halk tarafından sürekli dışlanmaktadır (Tatar 2008. 184). Bu çerçevede, çoğu zaman “devletin bekası” ile “statükoculuk” eş tutulmaktadır. Devletin bekası sözü, statükoculuk ile tahkim edilmeye kalkışılmaktadır. Oysa statükoculuk kalıplaşmış ve sorgulanamayan yapının değişimini kabul etmeyerek devleti durağanlaştırırken, devletin bekası düşüncesi gelişime ve değişime açık bir anlayışa dayanmaktadır. Aslında yaşama arzusuna sahip her devletin beka iddiası ve davası vardır, bu da gayet tabidir.

Ahlaklı devlette, halk atanmışlar ile seçilmişler arasında ezilmemelidir. Atanmışlar vesayet sistemi sayesinde halkı örgütlü bir şekilde ezerken, seçilmişlerin tahakkümü, gönüllü bir iradeyle ve çoğunluğa dayalı olarak daha ciddi sonuçlar doğuracak şekilde gerçekleşir. Siyasetçilerin seçimlerde almış oldukları oylar kendilerine her istediğini yapma imkânı vermediği gibi yönetimleri toplumun diğer kesimlerinin onayından da yoksundur. Dolayısıyla demokratik seçimler neticesinde elde edilen meşruiyet, siyasi kadroların elinde halka her istediğini dayatan bir çizgide gerçekleşirse orada demokratik otoriterlik sergilenmiş olur. Çoğunluğun meşrulaştırıcı gücü ve iktidarı ile yönetenlerin, kişisel kimlik, değer ve tercihlerini devlet aygıtını da kullanarak topluma dayatmaları postmodern bir otoriterliktir. Bu sürecin önünde durmak demokrasiye karşı olmakla eş anlama gelir. Toplumda yayılan bu algı ile birlikte peşinen farklı görüşler susturulur. Böylece demokratik çoğunluğun hegemonik dili, toplumun geri kalan kesimlerinin veya azınlığın susturulmasına yol açar. Aynı zamanda sağlıklı bir muhalefetin siyasi sistem içerisinde olmaması ise iktidarın demokrasi dışına çıkmasına ve devletleşen siyasi elitlerin oluşmasına yol açacaktır.

Ahlaklı bir devletin en önemli özelliği sosyal bir devlet düzenini kurmasıdır. Sosyal devlet bir sadaka devleti değildir. Devletin sürekli olarak vatandaşlarına yardım etmesi onları atalete ve acziyete itecektir. Sosyal devlet, vatandaşını kabiliyetlerini yükselten ve onun kabiliyetlerini gerçekleştirmesine imkân tanıyan devlettir. Sosyal devlet toplum içerisinde dayanışma kültürünü harekete geçirir. Sorumluluk ve dayanışma kültürünün harekete geçirilmesiyle devletin ekonomik ve örgütsel yükü hafifleyecektir. Toplumsal bütünleşme sağlanacak, sosyal kesimler arasında birbirlerine yönelik olumsuz algıların, nefret duygularının ve çatışmaların önüne geçilecek, bu kesimler arasındaki sosyal mesafe kısıllacaktır. İnsanlar haklarının korunulduğu ve güvenle yaşadıkları böyle bir devlet yönetiminde ahlak dışına çıkarak, sistemin düzenini bozma lüzumunu duymayacaklardır.

Kaynaklar

- ABOU-EL HAJ, R.A. (2000) *Modern Devletin Doğası*, Çev. Oktay Özel-Canay Şahin, Ankara, İmge Kitabevi.
- ALKAN, A.T. (1997) "İnsan Devletini Arıyor", *Köprü*, S.58, Bahar.
- ARİSTOTELES (1990) *Politika*, Çev. Mete Tunçay, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- AYDIN, M. (2011) *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, İstanbul, Açılım Kitapları Yayınları.
- AYDIN, M. (2012) *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul, Açılım Kitap Yayınları.
- BAUMAN, Z. (1999) *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul Ayrıntı yayınları.
- BİLGİSEVEN, A.K. (1995) *Türk İslam Kültüründe Fert ve Cemiyet İlişkisi ve İslami Kavramlar*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- BİLGİSEVEN, A.K. (1992) *Sosyolojik Açından İslamiyet ve İslami Kavramlar*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- BİLGİSEVEN, A.K. (1985) *Din Sosyolojisi*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- BOZKURT, V. (2009) *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Bursa, Ekin Yayınları.
- CRANSTON, M. (1993) "*İnsan Hakları Nelerdir?*", Çev. Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar*, Der. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- DAĞI, İ. 25.12.2012. "*İslamcılık ve Merkez Sağ Arasında*", *Zaman*.
- DEFTERDAR SARI MEHMET PAŞA (1992) *Devlet Adamına Öğütler*, Sadeleştiren: H. Ragıp Uğural, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DOĞAN, İ. (2012) *Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar*, Ankara, Pagem Yayınları.
- DRUCKER, P.F. (1993) *Kapitalist Ötesi Toplum*, Çev. Belkis Çorakçı, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- EFLATUN (1971) *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- FARABİ (1990) *El-Medinetü'l-Fazla*, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- FRIEDMAN, T. (2012) *Dünya Düzüdü*, İstanbul, Boyner Yayınları.
- FUKUYAMA, F. (2000) *Güven*, İstanbul, Türkiye İş bankası Yayınları.
- GİDDENS, A. (2000) *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Yay.
- GÖKIRMAK, M.A. (2003) "Küresel Kriz ve Politikada Güven", *Doğu Batı*, S. 21, ss. 233-253.
- GÜNGÖR, E. (1995) *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, İstanbul, Ötügen Yayınları.
- HANNERZ, U. (1998) "Çevre Kültür Senaryoları", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, Çev. Gülcan Seçkin-Ümit H. Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yay.
- HEPER, M. (2003) "Osmanlı'da Devlet Geleneği", *Türkiye Günlüğü*, S. 73.
- HIRST, P. - THOMPSON, G. (2001) "Küreselleşme ve Milli Devletin Geleceği", Çev. A. Selçuk Can, *Türkiye ve Siyasal*, S. 5.
- HOCANOĞLU, D. (2007) "Ulus-Devletlerin Krizi ve Geleceği I", http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/071126084532.pdf,
- İNAN, A. (2003) "Herşeyin Başı Güven", *Sosyal Bilimlerde Güven*, Ed. Ferda Erdem, Ankara, Vadi Yay.
- İSKENDEROĞLU, M. (2001) "Küreselleşme, Ulus Devletin Geleceği ve Türkiye", *Türkiye ve Siyasal*, Ankara, Sayı: 5, ss. 191-210.
- MILL, J. S. (1965) *Faydacılık*, Çev. Ş.N. Coşkunlar, İstanbul, M.E.B.
- KAPANI, M. (1983) *Politika Bilimine Giriş*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- KEKLİK, N. (2001) *Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü*, İstanbul, Ötügen Yayınları.
- KEZER, A. (1987) *Türk ve Batı Kültüründe Siyasal*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KINALIZADE Ali (2010) *Devlet ve Aile Ahlakı*, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- KINALIZÂDE Ali (2005) *Ahlak-ı Alâi*, Hazırlayan Ayşe Sıdıka Oktay, İstanbul, İz Yayıncılık.
- NİYAZI, M. (2011) *Türk Devlet Felsefesi*, İstanbul, Ötügen Yayınları.
- ORTAYLI, İ. (1997) "Devlete Nasıl Bakmalı?", *Doğu Batı*, S. 1, Kasım-Ocak, ss. 9-14.
- ÖZ, M. (2010) *Kanun-i Kadimin Peşinde Osmanlı'da "Çözülme" ve Geleneği Yorumlar*, İstanbul, Dergah Yayınları.

TÜRK TOPLUM DÜŞÜNCESİNİN KAYNAKLARI

- POOLE, R. (1993) *Ahlâk ve Modernlik*, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- POYRAZ, H. (1995) *Dil ve Ahlâk*, Konya, Vadi Yayınları.
- PREECE, J.J. (2001) *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi*, Çev. Ayşegül Demir, İstanbul, Donkişot Yayınları.
- ROKEACH, M. (1973) *The Nature of Human Values*, New York, The Free Press.
- TATAR, T. (2008) *Kürede Dönen Siyaset*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- TATAR, T. (1997) *Siyaset Sosyolojisi*, İstanbul, Turan Yayıncılık.
- TOPÇU, N. (2010) *Ahlak*, İstanbul, Dergah Yayınları.
- TURAL, S. (1992) *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ankara, Ecdad Yayınları.
- TURAN, İ. (1986) *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul, Der Yayınları.
- VERGİN, N. (2003) *Siyaset Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- WEBER, M. (1998) *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İstanbul, İletişim Yayınları.
- WITTGENSTEIN, L. (1996) *Tractatus*, Çev. Oruç Aruoba, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- WOLF, M. (2001) "Ulus Devlet Küreselleşmeye Karşı Durabilecek mi?", Çev. Doğan Ergin, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı: 5, ss. 211-220.
- WUTHNOW, R.J.-BERGER, P.L. (2002) *Din ve Modernlik*, Çev. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları.
- YAKUPOĞLU, M. (1997) *Ahlâk ve Şiddet*, İstanbul, Göçebe Yayınları.
- YAVUZ, K. 2003 "Din ve Güven", *Sosyal Bilimlerde Güven*, Ed. Ferda Erdem, Ankara, Vadi Yayınları.
- YUSUF HAS HACİP (1991) *Kutadgu Bilig*, Çev. Reşid Rahmeti Arat, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.